

Yusif YUSİFOV

Müxtəlif ədəbi növlərə aid janrlarda yazdığı bədii yaradıcılıq nümunələri, maraqlı, publisist yazıları və ədəbi-tənqidi tədqiqat əsərləri bu yaradıcı şəxsiyyəti fenomen səviyyəsinə yüksəltmişdir.

Tanınmış şair-publisist, nasir, ədəbiyyatşünas-tənqidçi adlarının layiqli daşıyıcısı Əli Rza Xələflinin zəngin yaradıcılığı ona şöhrət qazandırmışdır. Çalışqanlığı, yaradıcılıq sahəsində məhsuldar olması onu bu ziyalı şəxsi tanıyanlarda heyret, heyranlıq doğurur.

Professor Teymur Əhmədovun 120-yə yaxın şəxs haqqında məlumatı özündə əks etdirən Azərbaycan yazıçıları 20-21-ci yüzillikdə ensiklopedik məzmunlu kitabı 80-ci illər ədəbi nəslinin sayca böyüklüyü barədə aydın, dolğun təsəvvür formalaşdırır. Bu elmi qaynaqda həmin qələm sahiblərinin bir hissəsinin çox cəhətli yaradıcılığın daşıyıcısı olduğu - həm şair, həm nasir, həm publisist, həm də ədəbiyyatşünas - tənqidçi kimi fəaliyyət göstərdiklərini açıqlamışdır (1.s 27). Bu bilginə aşağıda adı göstərilən mənbədən əldə etmişik. Müəllif son ildə Əli Rza Xələflinin ədəbi fəaliyyətini diqqətlə, ardıcıl izləyərək məqalələrini zəngin ədəbi faktlara söykənərək yazmışdır. Ona görə də tədqiqatçının kitabı şair publisist, nasir, ədəbiyyatşünas - tənqidçi Əli Rza Xələflinin çox tərəfli zəngin yaradıcılığı haqqında aydın və dolğun təsəvvür formalaşdırır. Filosof tənqidçinin məqalələri canlı zəngin faktları özündə qoruyub yaşatdığına görə və hamıya müdriklik canlı söhbətləri təsirini bağışladığı üçün geniş oxucu auditoriyası qazanacağına, həmçinin böyük maraq doğuraacağına heç bir şübhə yoxdur.

Şeirlərinin müxtəlif quruluşlu, strukturlu olması Əli Rza Xələflinin bədii yaradıcılığında poetik zənginliyə, poetikaya xüsusi əhəmiyyət verməsinin ona böyük maraq göstərməsinin parlaq göstəricisidir. O, başqa şairlərdən şeirlərinin özünəməxsus forması, biçimi ilə seçilir. Zəngin poetik və elmi yaradıcılığı, insanı heyran edən qibtəediləcək məhsuldarlığı, müxtəlif ədəbi növlərdə, janrlarda yaratdığı çoxsaylı bədii, publisistik və elmi əsərləri onu fenomen səviyyəsinə yüksəltmişdir.

Əli Rza Xələfli təkcə ədəbiyyatşünas yox, özündən yaşca, təcrübəcə böyük müasirləri filologiya elmləri üzrə elmlər doktorları professor Qəzənfər Kazımov və Qəzənfər Paşayev kimi iki müstəqil qohum elmin - ədəbiyyatşünaslığın, həmçinin dilçiliyin görkəmli, ləyaqətli təmsilçisi, nümayəndəsi olduğu üçün filoloq-tənqidçi adlandırılmalıdır. Çünki onu ədəbiyyatşünas-tənqidçi adlandırmaq Əli Rza Xələflinin fəaliyyət dairəsini məhdudlaşdırır. O, çoxsaylı oxuculara və ictimaiyyətə xeyli müddətdən bəri tanış olan yaradıcılığın müxtəlif sahələrində yorulmadan çalışsın, alın təri axıdan, gərgin axtarışlardan estetik zövq alan, bundan daha da rahatlıq tapan, güclənən ədəbi şəxsiyyətdir. Müxtəlif ədəbi növlərə aid janrlarda yazdığı sənət nümunələri onun bədii yaradıcılığının zənginliyini, çox şaxəlilyini, həm də bu ədəbi-tarixi şəxsiyyətin zəhmətlə dolu həyat yolu keçdiyini göstərən inandırıcı söykənəcəklərdir. Tanınmış şair-publisist, nasir, ədəbiyyatşünas-tənqidçi adlarının ləyaqətli daşıyıcısı Əli Rza Xələflinin zəngin yaradıcılığı ayrı-ayrı yönümlərdən araşdırıla bilər.

Azərbaycan ədəbi mühitində Əli Rza Xələflinin sayılan, seçilən, bir-birindən fərqli ədəbi janrlarda yazan məhsuldar yazıçı, həmçinin rəngarəng mövzularda axtarışlar aparən tədqiqatçı alim kimi tanınması danılmaz həqiqətdir.

Sabir Bəşirovun Əli Rza Xələfli ilə bağlı kitabının redaktoru şair, ədəbiyyatşünas Sərvaz Hüseynoğlunun tənqidçi-esseist-filosof Sabir Bəşirovun "Əli Rza Xələfli: ədəbi yol - ədəbi yol kitabı" barədə qeydlərində Əli Rza Xələfli belə təyinləndirmək daha məqsədyönlü olardı: Şair-publisist, nasir, filoloq-tənqidçi, tənqidçi-esseist və filosof Əli Rza Xələfli yaradıcılığa başladığı illərdən öz oxucu auditoriyasını genişləndirməyə başlamışdır. Bu proses indi də davam və inkişaf etməkdədir.

Əli Rza Xələfli yaradıcılığının başlıca xarakterik, həm də fərqləndirici əlamətindən biri də tanınmaq və tanımaq sahəsində sevindirici və uğurlu nəticələr əldə etməyi bacaran sənətçi olmasıdır. Əli Rza Xələflinin qədərincə uğurlar qazanan sənətçi səviyyəsində tanınması onun yalnız ədəbi fəaliyyətinə deyil elmi fəaliyyətinə də aiddir. Sənətçi yalnız yazıçılara mədəniyyət və incəsənət sahələrində çalışsın məşhur şəxslərə deyildiyi kimi, elmi, elmi-pedaqoji sahədə tanınmış alimlərə də sənətçi deyilə bilər. Eləcə də, natiqlik, nitq mədəniyyəti təkcə bədii, publisistik üslubda yazanlara yox, elmi dildə (üslubda) yazanlara, danışanlara da aid edilməlidir. Söylədiklərimizin məharətli daşıyıcısı adlanmağa, adlandırılmağa çoxsaylı oxucuların, eyni zamanda ədəbi və elmi ictimaiyyətin yetərincə hörmətini, rəğbətini qazanmış Əli Rza Xələflinin mənavi hüququ çatır. Əli Rza Xələfli ədəbiyyatşünas Günəştək hərərətli qızğın poeziyası, müdrik kəlamları ilə dünya şöhrəti qazanmış

RUHUN ÖZÜNÜFADƏSİ

böyük sələfi Səməd Vurğuna layiq xələfdir. Dahi sənətçinin bu misraları elə onun kimi müsbət mənəvi-əxlaqi keyfiyyətli insanlara həsr edilmişdir:

İnsan var, bir dəfə görsən də onun
Ürək unutmayır, ömrü uzunu.

Günəşli-gündüzlü bir xatirədə. Bizcə, Əli Rza müəllimi tanıyanların yaddaşlarında əbədi qalması üçün bir dəfə onu görmək, oxumaq bəs edir. Böyük filosof, şair Səməd Vurğun Əli Rza Xələfli xarakterli insanlara hörmət bəslədiyi üçün həmin ölməz misralarını yazmışdır.

Əli Rza iti zəkali, geniş və sağlam əqidəli ziyalılardandır. Bunu onun yaradıcılıq işlərində aydın görmək olur. Talantlı ədəbiyyatşünas-tənqidçinin, istedadlı şair publisistin oxucuların, eləcə də, elmi-ədəbi ictimaiyyətin yaxşı tanıdığı şair A.Qoşqarın 60 illik yubleyi ərəfəsində onun həyatı yaradıcılığı ilə bağlı ədəbi qeydlərini publisistik düşüncələrini özündə sistemli şəkildə gerçəkləşdirən "Göy üzündə səs" (2018. 256 səh.) kitabında ədəbiyyatımızda özünəməxsus fitri istedadı, orijinal yaradıcılıq üslubu ilə tanınan A.Qoşqarın yaradıcılığı fonunda Əli Rza Xələflinin ədəbi-fəlsəfi düşüncələri, elmi axtarışlarına dair psixoloji baxışları əks olunmuşdur.

Əli Rza Xələfli istedadlı sənətçi A.Qoşqarın poeziyasını yaradıcılığını onun yanan ocağına bənzədir. Eyni zamanda bu poeziyanı şairin varlığında yanan ocağın təkcə odu, közü yox, həm də işığı adlandırır. İşığın ətrafa güclü sürətlə yayıldığı, qaranlığı yox edərək hər tərəfi nura, aydınlığa qovuşdurduğu üçün tədqiqatçısı şairin öz işıq saçan poeziyasını kimsədən gizlətmək gücünün olmadığını söyləyir. Bədii yaradıcılığın, eləcə də onun ayrılmaz, bölünməz bir parçası sayılan poeziyanın filoloji incəliklərinə dərinləndirən bələdiyi həmişə yorulmaz araşdırıcı Əli Rza Xələfliyə geniş dairəli elmi-ədəbi fəaliyyətində düzgün nəticələrə gəlməyə imkan verir. Bunu onun "Göy üzündə səs" kitabının "İnsan dəyəri" adlı son sözdə də görə bilərik. O, söz ustası A.Qoşqarın insan hissələrinin dərinlik-lərindən söhbət

açaraq, şeirə vurğun şairin sözünün çox-cəhətliyindən, əhatə dairəsinin hüdudsuzluğundan danışıq.

O, A.Qoşqarın poeziyasına bir reallığın hakim olduğu barədə deyilənləri qəbul edərək, müsbət dəyərləndirir və bu şeirlərin müəllif tərəfindən yox, fikrin dərinliklərindən süzülərək gələn nəğmələr kimi oxunduğunu düşünənlərə haqq qazandırmayı mümkün sayır. Nəğmələr isə dalğa-dalğa mühitə yayılır, insanların ruhuna hopursa, demək, həm də səməyə, günəşə, göy üzünə qalxır. Filoloq-tənqidçi A.Qoşqar poeziyasına yetərincə bələd olduğu üçün onun insanı düşündürən, həyəcanlandıran şeirlərini göy üzündə səs kimi səciyyətləndirir. Bu səs şairin ruhunu özündə ehtiva edən şeirlərin daxilindəki gur işığın söz və səs donunda bizə çatdığını söyləyir. Əli Rza Xələflinin A.Qoşqarla bağlı ədəbi düşüncələri güclü reallığa söykəndiyindən onlarda böyük həqiqət var idi.

Filoloq-tənqidçi Əli Rza Xələfli yazmışdır: "Poeziya şairin varlığında yanan ocağın təkcə odu, közü deyil, həm də işığıdır. Elə işığı olduğuna görə onu kimsədən gizlədə bilmək gücündə deyil, şair" "(4, s.4). Redaktor və ön sözün müəllifi filologiya elmləri doktoru yazıçı Elçin Mehərliyev kitabının birinci bölməsi olan, A.Qoşqar həqiqətində müəllifin, şairin həyat və yaradıcılığını vəhdətdə götürərək onun daha qabarıq görünən bilən tərəflərinə fikir işığı saldıqına diqqət yönəldir və bu işıqda A.Qoşqarı Vidadi - Vaqif, Səməd Vurğun - Hüseyn Arif yolunun davamçısı kimi gördüyümüz qədr də onun yaradıcılıq ruhunda müasir dünya poetik irsinin nəfəsini hiss etdiyimizi deyir. Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi Xələflinin A.Qoşqarı vergili şair adlandırıldığını və sənətçiyə verdiyi ədəbi dəyəri "Yerlə göyün arasında" adlı bədii qeydlərində əsaslandırmağa çalışdığını oxucuların

yaratmağa yetərincə imkan verir. Şairliyi ona elmi, elmi-publisistik üslublara məxsus dar çərçivəyə almış mühitdən ayrılmağa, müəyyən hüduda qapanıb qalmamağa imkan verir. Bu da Əli Rza Xələfliyə elmi üslubda yazdığı əsərlərə obrazlı - metaforik rəng aşılamağa imkan verir. Poetik təfəkkürün gücünə söykənib elmi üslubda yaratdığı əsərlərinə, monoqrafiyalarına metaforik mənə incəlikləri, obrazlı elementlər gətirə bilməsi onun elmi üslubunu canlandırır, monoqrafiyalarının maraqla oxunmasını təmin edir, onları məzmunca daha da zənginləşdirir. Həm də bu əsərlərinə obrazlı mənə çalarlığı gətirir.

Şair-publisist, nasir və filosof-tənqidçi Əli Rza Xələflinin elmi üslubda yazdığı məqalələr buna görə də maraqla oxunur. Onları elmi üslubda yazılmış başqa tədqiqat əsərlərindən ayıran başlıca fərqləndirici əlamət milli koloritli olmasıdır.

Əli Rzanın yaradıcılığı bədiiylə zəngindir, onun çoxcəhətli yaradıcılığına nəzər salsaq bunlara necə vaxt ayırdığına heyranlənə bilmərik. Əli Rza Xələflinin istedadını, elmi bədii yaradıcılıq xüsusiyyətini poemalarını, hekayələri, povestləri, romanları orijinallığı mükəmməlliyi ilə ədəbiyyat sevrələrin çox müsbət qiymətləndirdiyi yaradıcılıq nümunələridir.

Əli Rza Xələflinin bütün yaradıcılığında böyük vətənpərvərlik eşqi hakimdir, onun sözün geniş mənasında Qarabağ faciəsinə həsr olunmuş "Araz ağrısı" əsəri güclü vətənpərvərlik ruhunda qələmə alınmışdır. Həmin dastan yalnız Qarabağ deyil, Vətənimizin digər bölgələrinə də həsr olunmuşdur. "Araz ağrısı" çox geniş məzmunlu sənət əsəridir. Burada Qarabağ sözünün simvolik xarakter daşmasını söyləmək yanılmazdır.

"Araz ağrısı" əsəri Qarabağ faciəsinə həsr olunmuş bir dastandır. Qəzənfər Kazımov adı çəkilən bu dastanda Əli Rza Xələflinin bütün tanıdığı və tanımadığı

adamlara üz tutaraq, haray qopardığını və vətəni qorumağa çağırıldığını göstərir.

Bütün bunların şahidi Arazdır. Araz öz sinəsində su axıtır, qan axıdır, çünki o, bütün faciələrin, bütün satqınlıqların, yaramazlıqların, vətənə xəyanətin şahididir. Tarixi həqiqətləri bilir, lakin bu dastanda o yanib-yaxıldığını su əvəzində sinəsində qaynar qurğuşun daşdığını, çox böyük ağır kədərinə ifadə edə bilmir.

Hörmətli filoloq alim Qəzənfər Kazımov qüdrətli, cəsarətli, vətənin sonu olmayan məhəbbət bəsləyən istedadlı qələm ustası Əli Rza Xələflinin Azərbaycan ədəbiyyatında ən yüksək vətənpərvərlik ruhunda yazılmış əsərlərinin ön sırasında dayanan "Araz ağrısı" dastanını ideya-məzmun istiqaməti ilə bağlı çox cəsarətlə təhlil etmiş, heç kəsin deyə bilmədiyi ən incə, həm də həllinə, həyata keçirilməsinə hava-su kimi olduqca zəruri ehtiyac duyulan əsil danılmaz həyat həqiqətlərini və bunların ritorik də olsa, həlli yolunu oxuculara - xalqa çatdırma bilmişdir.

Qəzənfər müəllim! Böyük tarixi, qəhrəman keçmiş ilə tanınan, adı dünyanı təlatümə gətirən türkün bir vaxtlar Əllərinin altında nökrəçilik edən, qab yalayan, bizdən sayca on dəfələrlə az və aşağı olan qonşuların - mənfur, qorxaq, yaltaq və hiyləgər ermənilərin əlində yesir olmağın, vətənin 7-8 yerə parçalanmasının səbəbini, kökünü xalqımıza məxsus olan "Arxalı köpək qurd basar" atalar sözündə görürük.

Ədəbiyyat

1. Ə -